

Značaj socijalnog preduzetništva za radnu integraciju osuđenih lica*

Aleksandar Mihajlović

Institut za uporedno pravo, Beograd, Srbija

Socijalno preduzetništvo kao inovativni oblik poslovanja koji u sebi objedinjuje tržišne principe funkcionisanja, kao i posebnu društvenu ulogu u cilju prevazilaženja određenih životnih poteškoća sa kojima se susreću pripadnici različitih osetljivih društvenih grupa, po prvi put je dobilo svoje normativno uporište u Republici Srbiji donošenjem Zakona o socijalnom preduzetništvu. Predmet ovog rada jeste socijalno preduzetništvo u kontekstu radne integracije osuđenih lica, a cilj ovog istraživanja jeste da ukaže do koje mere ovaj novi zakonski okvir može da bude primenjen i kao svojevrsan oblik postpenalne pomoći u Republici Srbiji. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera predviđaju da postpenalna pomoć nakon izlaska osuđenog lica iz zatvora obuhvata i podršku vezanu za integraciju na tržište rada, ali bez detalja na koji način bi se to konkretno ostvarilo. Stoga, socijalno preduzetništvo nakon donošenja Zakona 2022. godine u Republici Srbiji treba iskoristiti kao svojevrsan oblik radne integracije osuđenih lica. Dodatno uočavanje ove perspektive socijalnog preduzetništva odgovarajućim dokumentom javne politike bi doprinelo boljem planiranju i kreiranju mera u cilju postizanja željenih rezultata (smanjenje stope recidivizma), kao i praćenju efektivnosti i efikasnosti primene usvojenih pravnih rešenja iz novog propisa.

KLJUČNE REČI: osuđeno lice / rad / socijalno preduzetništvo / postpenalna pomoć

* Korespondencija: aleksandarmihajlovic91@yahoo.com, Institut za uporedno pravo, Terazije 41, 11000 Beograd, Srbija

Ovo istraživanje delimično je prezentovano 4. decembra 2023. godine na Nacionalnoj naučnoj konferenciji „Osuđenička populacija: Nove perspektive”, koju je Institut za kriminološka i sociološka istraživanja organizovao u okviru nacionalnog naučnog projekta PrisonLIFE uz podršku Fonda za nauku Republike Srbije (broj projekta: 7750249). Izlaganje je dostupno kao sažetak:

Mihajlović, A. (2023). Značaj socijalnog preduzetništva za radnu integraciju osuđenih lica. U Lj. Ilijić, O. Pavićević, & N. Drndarević (Ur.), *Zbornik apstrakata sa nacionalnog naučnog skupa „Osuđenička populacija: Nove perspektive”* (str. 29). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. <https://doi.org/10.47152/PrisonLIFE.D5.6>

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8309-7896>

Uvod

Osobnosti vremena koje živimo najčešće ne mogu biti sublimirane u trenutku sopstvenog iskustvenog doživljaja zato što obilje informacija utiče da se interesovanje usmeri ka određenom zadatom cilju. Pretpostavka koja se iznosi na referentnom mediju jeste da se svakoga dana snimi 4,1 milijarda fotografija i razmeni između 80 i 127 biliona reči (Gorvet, 2022). Ujedinjene nacije su na dan 15. novembra 2022. predvidele da će se na planeti istovremeno nalaziti osam milijardi živih ljudi (Gorvet, 2022). Od tada, do danas, skoro da je prošlo godinu dana, a sažimajući koncept akademskog posmatranja sveta oko nas, ova pretpostavka dobija još izraženiju dimenziju. Otuda, na ispis fraze *prison life* u trenutku treptaja oka pojavi se 1.080.000.000 rezultata, gde na prvoj stranici dominiraju oni vezani za igre, što nas dovodi do promišljanja o prevođenju fenomena skrivenog ili etiketiranog u iskoračenje vidljivog i zanimljivog, s potpunim zanemarivanjem osnovnog čovečijeg straha od posledice gubitka slobode. Početna rečenica, poziv na igru, glasi: „Živite kao zatvorenik i pobegnite, ili postanite čuvar i branite zatvor!“¹, s naznakom ispunjenja forme da je igra namenjena osobama uzrasta iznad devet godina.

Svođenje utamničenja čoveka i oduzimanja njegove slobode, strogom primenom načela legaliteta i načela legitimiteta od strane nadležnih državnih organa kroz normirane postupke, na igru, kod pregalnika pravne nauke i pravničke prakse utiče na potrebu ukazivanja na bazične principe penologije, kao posebne pravne naučne discipline. Osim penoloških saznanja neposredno vezanih za uključivanje osuđenika u život tokom i nakon izvršenja krivične sankcije institucionalnog karaktera (period trajanja zatvorskog života), neophodno je razmotriti i nova društvena dostignuća u sagledavanju ovog pitanja. Zato se socijalno preduzetništvo javlja kao nova prilika za adekvatniju primenu tretmana postpenalne pomoći i radnu integraciju osuđenog lica, ili, bivšeg osuđenog lica, a koje je i zvanično postalo deo pravnog sistema Republike Srbije donošenjem Zakona o socijalnom preduzetništvu² 2022. godine.

Stoga, predmet ovog rada jeste socijalno preduzetništvo u kontekstu radne integracije osuđenih lica. S obzirom na tako postavljen predmet istraživanja, rad ima svoja tri povezana segmenta: osuđeno lice, njegovo radno angažovanje i domen socijalnog preduzetništva, nakon izvršenja kazne zatvora, odnosno po otpustu osuđenog lica, gde radno angažovanje bivših osuđenika putem normi socijalnog preduzetništva treba da doprinese ili omogući njihovu rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju. Tačka povezivanja ova tri segmenta nalazi se u normiranom obliku tretmana pod nazivom postpenalna pomoć.

¹ *Prison life*. (2022). <https://www.roblox.com/games/155615604/Prison-Life>

² Zakon o socijalnom preduzetništvu (Službeni glasnik RS, br. 14/2022)

Ciljevi rada i metode

Među našim teoretičarima preovlađuje šire određivanje predmeta penologije, pa se samim tim naglašava i značaj postpenalne pomoći, kao oblika tretmana. Milutinović (1981) je isticao prednost sociološkog definisanja, odnosno šireg koncepta shvatanja penologije, prema kome je penologija nauka koja proučava: evoluciju krivičnih sankcija, evoluciju tretmana osuđenih lica, organizaciju, sredstva i metode tretmana, kao i postpenalnu pomoć. Iz navedenog određenja, kao posebno važno pitanje ističe se izučavanje „evolucije tretmana osuđenih lica“, pa samim tim i pitanje šireg smisla njegovog postojanja. Naime, pojam tretmana u širem smislu obuhvata raznorodna postupanja prema osuđenim licima, u različitim fazama sprovođenja retributivne pravde prema učiniocima krivičnih dela i drugih oblika delinkventnih ponašanja. Tako se prema osuđenom licu „postupa“ u fazi vođenja krivičnog postupka, u procesu izvršenja krivične sankcije, ali i kasnije, u postpenalnom periodu, a sve u cilju resocijalizacije osuđenih lica. Prema tome, Milutinović (1981) je razlikovao sudski tretman, tretman osuđenika za vreme izvršenja krivične sankcije, obuhvatajući pod tim i tretman u postpenalnom periodu. U praksi bi bilo jako teško, skoro nemoguće politički i krivičnopravno neprihvatljivo, strogo izolovati ove tri, odnosno dve faze tretmana.

Slično stanovište o obuhvatnosti pojma i predmeta penologije zastupaju Konstantinović-Vilić i Kostić (2006, str. 16), prema kojima je penologija „samostalna pravna disciplina o različitim oblicima društvene reakcije na kriminalitet, krivičnim sankcijama, načinu njihovog izvršenja, različitim modelima restorativne pravde primenjenim u zatvoru, kao i postupanju sa izvršiocima krivičnih dela, u cilju njihove uspešne resocijalizacije, socijalne rehabilitacije i sprečavanja budućeg delinkventnog/kriminalnog ponašanja“. Iako autorke ne navode eksplicitno postpenalnu pomoć, samo isticanje postupanja sa izvršiocima krivičnih dela, „u cilju njihove uspešne resocijalizacije,³ socijalne rehabilitacije i sprečavanja budućeg delinkventnog/kriminalnog ponašanja“, u okviru pojma penologije, dovoljno ukazuje na značaj koji se pridaje primeni svih oblika tretmana, odnosno postupanja prema maloletnim učiniocima,⁴ a posebno tretmanu postpenalne pomoći.⁵

³ Resocijalizacija, shvaćena kao pravna mera kriminalne politike, ima tri faze: sudsku (izrečena kazna ili mera), institucionalnu (za vreme izdržavanja kazne ili sprovođenja mera bezbednosti) i kao postpenalnu (posle izdržane kazne i sprovedene mere) (Konstantinović-Vilić & Kostić, 2006, str. 147).

⁴ U tome se ogleda i istovetnost ovog shvatanja autorki sa shvatanjem Atanackovića (1988, str. 12), prema kome je penologija „nauka o postupanju sa delinkventima koja svojim proučavanjima nastoji da u skladu sa normama i principima koje nalažu pravo i pravna nauka, kao i u skladu sa dostignućima drugih društvenih i prirodnih nauka iznađe najbolja sredstva i načine tog postupanja radi uspešnije resocijalizacije i socijalne rehabilitacije delinkvenata i sprečavanja delinkventnog ponašanja uopšte“.

⁵ Penologija se dugo godina razvijala u okviru drugih nauka i naučnih disciplina, pre svega krivičnog prava i kriminologije. Postala je autonomna i samostalna naučna disciplina tek prvih decenija dvadesetog veka. U vreme

Tretman prema osuđenom licu treba da bude nastavljen posle protoka vremenske kazne na koju je osuđen, bez obzira da li je osuđeno lice uslovno otpušteno ili je provelo sve vreme trajanja kazne na koju je bilo osuđeno. Društvena zajednica ima obavezu prema otpuštenim osuđenim licima da im pruži pomoć, kada ona nisu u situaciji da sebi obezbede izdržavanje ili odgovarajući smeštaj po izlasku iz ustanove. U mnogim državama organizovane su službe za pomoć i ohrabrivanje bivšim osuđenim licima. Ova pomoć posebno treba da bude pružena maloletnim učiniocima (Konstantinović-Vilić & Kostić, 2006).

Imajući u vidu prethodno predstavljena penološka određenja postpenalne pomoći, cilj ovog istraživanja jeste da ukaže do koje mere novi zakonski okvir socijalnog preduzetništva u Republici Srbiji može da bude primenjen kao svojevrsan oblik postpenalne pomoći prema osuđenim licima nakon izvršenja kazne zatvora, odnosno po otpustu osuđenog lica. Primenom normativnog i deskriptivnog metoda biće ostvaren cilj rada kroz utvrđivanje i upoređivanje savremenih normativnih rešenja o postpenalnoj pomoći i o socijalnom preduzetništvu kao načinu radnog angažovanja osuđenih lica sa fokusom na Republiku Srbiju, i njihov uticaj na uspešnost procesa reintegracije ovih lica u društvo.

Zakonodavstva zemalja u okruženju i odredbe domaćeg zakonodavstva o postpenalnoj pomoći

Prvi penološki osmišljeni počeci brige za osuđena lica, tokom i posle izdržavanja kazne zatvora, javljaju se u Engleskoj u 18. veku i zasnivali su se na dobrovoljnom socijalnom radu. U zatvoru Nju Gejt (New Gate), Elizabet Frej (Elisabeth Frey) je organizovala nastavu za osuđena lica, nabavljala materijale za izradu različitih predmeta i tako ih upošljavala. Sara Martin (Sara Martin) osmislila je 1871. godine tečajeve za prevaspitanje muškaraca i žena, podučavala zatvorenike knjigovezačkom zanatu, izradi predmeta od kosti koje je prodavala u korist osuđenih lica (Konstantinović-Vilić & Kostić, 2006).

Takvi i slični pojedinačni slučajevi dobrovoljnog rada ipak su uticali na drugačiji stav javnog mnjenja prema osuđenim licima, pa je na evropskom kontinentu, još davne 1924. godine, u Engleskoj osnovano Centralno udruženje za pomoć otpuštenim osuđenicima (Central Association for the Aid of Discharged Prisoners). Od 1966. godine, a i danas, ta organizacija postoji pod imenom NACRO, (National Association for the Care and Resettlement of Offenders). Vizija asocijacije NACRO (zvanični naziv i transkripcija od 1999. godine) usmerena je na „bezbedno društvo kome pripadaju svi, u kome se poštuju ljudska

pojave penologije korišćen je termin „kriminalna higijena“ za označavanje načina postupanja sa osuđenim licima radi postizanja njihove rehabilitacije. Najbliži pojam ovome je „korekciona administracija i tretman“ (posebno psihološki tretman), ali ni ovaj pojam nije bio opšte prihvaćen (Konstantinović-Vilić & Kostić, str. 15).

prava, a preveniranje zločina znači borbu protiv socijalne isključenosti, a za reintegraciju onih koji krše zakon“.⁶ Zanimljivo je da ova organizacija u svojoj viziji ne pominje rad osuđenika, već: obrazovanje, zdravlje, stanovanje, rehabilitaciju koja treba da „predstavlja srce efektivnosti pravosudnog sistema“⁷.

Standardna minimalna pravila UN-a o postupanju sa osuđenim licima propisuju da se od početka osude vodi računa o budućnosti ovih lica posle njihovog puštanja na slobodu. Neophodno je da budu stvoreni uslovi koji će pojačati samopouzdanje ovih lica i izbeći njihovo etiketiranje kao „bivših osuđenika“.⁸

U savremenoj penologiji, kao i prema osnovama učenja politike suzbijanja kriminaliteta u delu koji se odnosi na osnovne preventivne nosioce, faktore i procese, od posebnog je značaja pružanje pomoći osuđenim licima po otpustu iz ustanova u kojima se izvršava kazna zatvora, odnosno ustanova za izvršenje ostalih krivičnih sankcija institucionalnog karaktera. Bivšim osuđenim licima je neophodno pružiti odgovarajuću pomoć, upravo iz razloga što neki od njih nisu u stanju da sami razreše životne teškoće u novom životu na slobodi, uz neophodno poštovanje društvenih normi i prihvatljivih obrazaca ponašanja.

Prestupnici, koji su inače imali niz teškoća oko prihvatanja tretmana i u procesu prevaspitanja u ustanovama, često, po otpustu, ostaju ili postaju još opterećeniji životnim nedaćama, koje su nekada i odlučujući faktor njihovog neprihvatljivog ponašanja, što utiče, sve zajedno, na pojačavanje konfliktnih crta mnogih osuđenika. Stoga se sam proces prilagođavanja na uslove života na slobodi odvija otežano i stvara pogodno okruženje za ponavljanje dela.

Država zato mora da utiče, pre svega svojom legislaturom, na stvaranje takvog ambijenta koji će umanjiti uslove za ponovo vršenje krivičnih dela. U tom smislu, najpre se u literaturi postpenalna pomoć posmatra kao unutrašnja i spoljašnja, s tim što oblast zakonodavnih rešenja seže od normi krivičnog do normi socijalnog zakonodavstva. Unutrašnja pomoć se sastoji u osnaživanju bivšeg osuđenika, kao podsticanje, ohrabrivanje i davanje saveta kako da razreši teškoće psihološke prirode koje se najčešće javljaju posle otpusta. Spoljašnja pomoć izražava se kroz niz neposrednih, zakonom regulisanih postupanja izvesnih državnih organa kroz davanje materijalnih sredstava, obezbeđenje zaposlenja, rešavanje privremenog smeštaja, pružanje besplatne pravne pomoći u razrešavanju izvesnih pravnih pitanja i sl. U nekim sistemima izvršenja krivičnih sankcija institucionalnog karaktera postoji faza poluslobode, što se smatra jednim oblikom postpenalne pomoći (Milutinović, 1981). Zato je interesantno analizirati zakonska rešenja u

⁶ NACRO. <https://www.nacro.org.uk/about-us/>

⁷ NACRO. <https://www.nacro.org.uk/nacro-services/our-work-in-criminal-justice/>

⁸ United Nations, *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*, 30 August 1955, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36e8.html>

novoformiranim državama bivše SFRJ, koje su nekada činile jedinstveni pravni prostor, vezana za ovo važno kriminalnopolitičko pitanje.

Primena postpenalne pomoći u Republici Sloveniji u nadležnosti je centara za socijalni rad i regulisana je normama krivičnog zakonodavstva, kao i iz domena socijalnog staranja i rada.⁹ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Slovenije¹⁰ u čl. 109–111. reguliše otpust osuđenika iz ustanove i pomoć posle otpusta. Propisano je da osuđeniku, koji po otpustu sa izdržavanja kazne nema sredstva za život bez svoje krivice, zavod daje odeću i obuću, a nekada i jednokratnu novčanu pomoć, za koju se obraća nadležnom centru za socijalni rad (član 109 stav 4). Ukoliko je osuđeno lice po otpustu iz ustanove tako bolesno da ne može da je napusti, zavod ga upućuje u najbliži zdravstveni centar, o trošku države (član 110). Nadležne ustanove, kao i druge institucije, moraju učestvovati zajedno sa zavodom za izvršenje kazne zatvora, najmanje tri meseca pre otpusta iz ustanove, u izradi programa mera pomoći osuđenom licu. Svaka od ustanova dužna je da, na svom području, ponudi pomoć pri njegovom uključivanju u društvenu zajednicu, po prestanku kazne (član 111). Centri za socijalni rad u Sloveniji zakonom su ovlašćeni da implementiraju postpenalni tretman. Ove ustanove moraju pomoći osuđenim licima, kao i njihovim porodicama, u periodu tokom i posle izdržane kazne zatvora (čl. 41, 113).¹¹

U Republici Hrvatskoj postpenalna pomoć, odnosno postpenalni oblik tretmana, regulisan je odredbama Zakona o izvršavanju kazne zatvora iz 2021. godine.¹² Priprema za otpust i pomoć posle otpusta iz ustanove propisuju se u članu 177. „Pripremanje zatvorenika za otpust započinje nakon dolaska u kaznionicu odnosno zatvor. Zatvorenika se potiče na odgovorno sudjelovanje u pripremi za otpust u kaznionici odnosno zatvoru i izvan kaznionice odnosno zatvora, a posebice na održavanje odnosa s obitelji, kontaktiranje s državnim tijelima, ustanovama i udrugama, te osobama koje se organizirano bave uključivanjem zatvorenika u život na slobodi. Program pripreme za otpust zatvorenika dio je programa izvršavanja. Kaznionica odnosno zatvor će najkasnije tri mjeseca prije otpusta uključiti zatvorenika u pojedinačni ili skupni savjetodavni rad u vezi s njegovom pripremom za otpust. Priprema za otpust po potrebi uključuje i poduzimanje mjera radi organiziranja smještaja i prehrane, organiziranja liječenja, reguliranja prebivališta odnosno boravišta, unaprjeđivanja obiteljskih odnosa, pronalaženja zaposlenja, završavanja obrazovanja, osiguravanja novčane potpore za podmirenje najnužnijih potreba te druge oblike podrške. Radi pomoći zatvoreniku nakon otpusta kaznionica odnosno zatvor može

⁹ Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07, 23/07 – popr. in 41/07 – popr.)

¹⁰ Zakon o izvršavanju kazenskih sankcij (Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečišćeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11 – ZP-1G, 96/12 – ZPIZ-2, 109/12, 54/15, 11/18, 200/20 – ZOOMTVI in 141/22)

¹¹ Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07, 23/07 – popr. in 41/07 – popr.)

¹² Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 014/2021)

od tijela državne vlasti, institucija i udruga zatražiti poduzimanje mjera iz njihove nadležnosti“. Zakon o socijalnoj skrbi¹³ detaljno reguliše nadležnost centara za socijalni rad, prilikom navođenja vrsta socijalnih usluga predviđenih članom 71, pri čemu se ne pominju eksplicitno kao primaoci otpuštena osuđena lica, ali se po sadržaju mera mogu prepoznati oblici spoljne i unutrašnje postpenalne pomoći.

U Federaciji Bosni i Hercegovini pomoć osuđenom licu nakon otpusta iz ustanove regulisana je Zakonom Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, iz 2016. godine.¹⁴ U članu 136. ovog zakona pod nazivom „Pomoć nakon otpusta“ navodi se: „Zatvorenicima otpuštenim sa izdržavanja kazne zatvora nadležni organi, ustanove i druga pravna lica pružaće potrebnu pomoć za njihovo lakše i brže uključivanje u redovan život na slobodi. Pomoć iz stava prvog podrazumijeva ali i ne ograničava na iznalaženje privremenog smještaja i obezbjeđenje ishrane, neophodno liječenje, iznalaženje nove sredine u kojoj će osuđeno lice živjeti, pomoć u sređivanju porodičnih prilika, u pronalaženju zaposlenja i završetak započetog stručnog osposobljavanja i davanje novčane pomoći za podmirivanje najnužnijih potreba“.

U Republici Srpskoj, pitanja postpenalne pomoći regulisana su Zakonom o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske.¹⁵ U Zakonu u članu 192. pod nazivom „Otpuštanje zatvorenika“, osim odredbi koje se odnose na troškove putovanja i lečenje otpuštenih osuđenika, nema drugog naglaska o postpenalnoj pomoći u vidu zaposlenja ili smještaja bivšeg osuđenika po otpustu.

U Republici Crnoj Gori regulisanje postpenalne pomoći nalazi se u okviru normi krivičnog zakonodavstva, i to u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija iz 2015. godine.¹⁶ Ove odredbe nalaze se u delu posvećenom otpuštanju osuđenog lica, pri čemu član 95. stav 2. i stav 3. glase: „Prilikom pripreme za otpuštanje iz zatvora, zatvoreniku se daju savjeti u vezi njegovih ličnih, finansijskih i socijalnih pitanja i obezbjeđuje spisak organa i ustanova nadležnih sa socijalnu pomoć i zapošljavanje. Zatvoreniku koji se nalazi na izdržavanju kazne zatvora u trajanju dužem od šest mjeseci ili kazne zatvora od četrdeset godina, a kojem je do redovnog isteka te kazne ostalo najviše tri mjeseca može se radi pripreme za otpuštanje iz zatvora dozvoliti izlazak iz zatvora u trajanju najduže tri dana“. Već u narednom članu 96. pod nazivom: „Pomoć nakon otpuštanja“, zakonopisac kratko navodi: „Ako je zatvoreniku potrebna pomoć nakon otpuštanja iz zatvora, Zavod će uz njegov pristanak, prije otpuštanja iz zatvora, o tome obavijestiti centar za socijalni rad“.

¹³ Zakon o socijalnoj skrbi (NN 018/2022, 046/2022, 119/2022, 071/2023)

¹⁴ Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera (Službeni glasnik BiH, br. 22/2016 - prečišćen tekst)

¹⁵ Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 63/2018 i 55/2023)

¹⁶ Zakon o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti (Službeni list Crne Gore, br. 036/2015)

Krivično zakonodavstvo Republike Severne Makedonije jasno reguliše pravo na postpenalnu pomoć osuđenom licu, i to normama Zakona o izvršenju sankcija iz 2019. godine.¹⁷ Zanimljivo je rešenje koje se odnosi na sudiju za izvršenje sankcija iz člana 43. stav 2. tačka 6. u kojoj se dosledno pominje uloga sudije u postpenalnoj pomoći: „соработка со надлежните центри за социјална работа за постпеналната помош“. Osim ove norme, Zakon u posebnoj glavi XVIII pod nazivom „Помош осуденом лицу по отпусту из установе“ (Помош на осудените лица по отпуштање од установата) u članu 258. eksplicite navodi da pomoć posle otpusta predstavlja zbir mera i postupaka koji se primenjuju u cilju uključivanja otpuštenog osuđenog lica u život na slobodi, a sastoji se od: obezbeđivanja smeštaja i ishrane, obezbeđivanja lekova, saveta za izbor mesta prebivališta odnosno boravišta, usaglašavanja porodičnih odnosa, pronalaženja posla, dovršavanja stručnog osposobljavanja, davanja novčane pomoći za podmirenje najneophodnijih potreba, kao i od drugih oblika pomoći i podrške. Ustanova je obavezna da bar pet dana pre otpuštanja osuđenog lica kome je potrebna pomoć po izlasku na slobodu izvesti centar za socijalni rad u mestu prebivališta odnosno boravišta osuđenog lica o danu kada treba da bude otpušteno i koje vidove pomoći, koji su mu lično potrebni, treba da dobije, u cilju njegovog uspešnog uključivanja u život na slobodi (član 258. stav 2). Po otpustu iz ustanove, osuđeno lice, pušteno na uslovni otpust, može da se obrati službeniku za probaciju, u cilju dobijanja pomoći i podrške (član 259).

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije iz 2019. godine¹⁸ u Glavi IX pod nazivom „Otpuštanje osuđenog sa izvršenja kazne zatvora“ reguliše sva pitanja koja se odnose na otpust osuđenog iz zavoda i njegovo uključivanje u život na slobodi (čl. 178–186). U članu 185. regulisan je program pripreme za otpust, pri čemu je zavod dužan da pre otpuštanja osuđenog sa izvršenja kazne zatvora, u okviru programa postupanja, utvrdi program pripreme za otpust i pomoći nakon otpuštanja. Priprema osuđenog za otpust započinje nakon dolaska u zavod. Osuđeni se podstiče na aktivno učestvovanje u pripremi za otpust, a posebno da održava odnose sa porodicom, uspostavlja i održava kontakte sa ustanovama i osobama koje se bave uključivanjem osuđenika za život na slobodi (unutrašnja postpenalna pomoć). Program za otpust je sastavni deo programa postupanja.

Postupak pružanja pomoći i prihvata regulisan je članom 186. U ostvarivanju pružanja pomoći i prihvata zavod saraduje sa povereničkom službom, organom starateljstva nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta, odnosno poslednjeg boravišta osuđenog pre upućivanja na izvršenje kazne zatvora, policijom i odgovarajućom organizacijom ili udruženjem. Zavod je dužan da pre otpuštanja osuđenog o tome obavesti policiju u mestu prebivališta, odnosno boravišta

¹⁷ Закон на извршување на санкциите (Службен весник на Република Северна Македонија, бр. 99/2019)

¹⁸ Закон о извршенју кривичних санкција (Службени гласник РС, бр. 55/2014 и 35/2019)

osuđenog, kao i sud koji je izrekao kaznu zatvora. Postupak pružanja pomoći i prihvata osuđenog nakon izvršene kazne zatvora uređuje se posebnim zakonom. Taj poseban zakon jeste Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera¹⁹, kojim je u članu 57. stav 1. predviđeno da program pomoći kao skup mera i postupaka koje lice posle izvršene kazne zatvora dobrovoljno prihvata, a koji se primenjuje u cilju uključivanja u život na slobodi obuhvata: 1) pružanje pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane; 2) pružanje pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu; 3) davanje saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa; 4) pružanje podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja; 5) uspostavljanje saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih potreba; 6) pružanje podrške i pomoći u uzdržavanju od upotrebe opojnih droga i alkohola; 7) pružanje drugih oblika pomoći i podrške.

U navedenim odredbama pozitivnog zakonodavstva zemalja u okruženju i kod nas uočljivo je da se u legislaturi jasno razlikuju vidovi unutrašnje i spoljašnje pomoći koja se pruža osuđenom licu, u cilju njegove potpune socijalne rehabilitacije i reintegracije u društvenu zajednicu. Oba vida pomoći regulisana su krivičnopravnim normama, kao i normama iz oblasti socijalne zaštite i radnopravnog zakonodavstva. Zajedničko svim posmatranim državama jeste da su odredbe o postpenalnoj pomoći vezane za radnu integraciju osuđenih lica vrlo skromne, i možemo reći da su one jednokratne i interventno usmerene na trenutak kada je osuđeno lice otpušteno iz određene ustanove, bez navođenja konkretnih institucionalnih mehanizama koji bi se u dužem periodu posvetili ovom pitanju, kao i bez preciziranja izvora finansiranja takvih aktivnosti. Takođe, primećujemo da se ni u jednom od analiziranih propisa ne spominje mogućnost primene socijalnog preduzetništva kao oblika postpenalne pomoći. Buduća aktivnost zakonodavca u svim navedenim državama treba biti usmerena ka prepoznavanju socijalnog preduzetništva i u krivičnopravnim propisima i drugim zakonskim tekstovima kojima je regulisana pomoć osuđenom licu po otpustu na slobodu. Iz te perspektive socijalno preduzetništvo treba posmatrati dvojako, s jedne strane kao unutrašnju, a sa druge strane kao spoljašnju pomoć. U prvom smislu socijalno preduzetništvo treba predstaviti osuđenom licu u periodu dok se nalazi u nadležnoj instituciji, ukazujući na njegove prednosti, držati praktične obuke, omogućiti sticanje veština za osnivanje, rad i rukovođenje socijalnim preduzećem, i na taj način osnažiti ova lica da se bave tom delatnošću. U drugom smislu, kao spoljašnji oblik pomoći, potrebno je uspostaviti institucionalne i finansijske mehanizme kako bi se osuđenim licima pružala potrebna podrška da se integrišu na tržište rada, bave ovom delatnošću, i da se na najmanju moguću meru svede mogućnost ponovnog vršenja krivičnih dela. Ipak, oblikovanje javnog mnjenja nije samo pitanje formalno-pravnog regulisanja, već promena u stavu društva prema bivšim osuđenim licima. Još je u svojim radovima iz oblasti kriminalne politike

¹⁹ Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera (Službeni glasnik RS, br. 55/2014 i 87/2018)

Milutinović (1984, str. 347–348) izneo da „javno mnjenje reaguje negativno na savremene tendencije u penitencijarnoj praksi uopšte, da nerado gleda na mnoge korekzione tretmane, na otvorene ustanove i uopšte na nove penitencijarne reforme“. Lica koja su prekršila zakon su imala svoju priliku da žive društveno korisnim životom i nisu je iskoristila na pravi način. Otuda neshvatanje kod većine stanovništva značaja daljeg ulaganja države u postpenalnu pomoć, koja stoga u retkim slučajevima funkcioniše u zadovoljavajućem smislu i u potpunosti na način kako je to propisano normama pozitivnog zakonodavstva savremenih država. Imajući u vidu prethodno navedeno, socijalno preduzetništvo sigurno predstavlja bitan faktor koji može da menja odnos šire društvene zajednice prema bivšim osuđenim licima. Obavljanje delatnosti koje su korisne za članove jednog društva, a od strane lica koja su bila u sukobu sa zakonom, treba da utiče na smanjenje socijalne distance prema njima, kao i na njihovo nesmetano i ravnopravno uključivanje u svakodnevne društvene aktivnosti bez diskriminacije.

Regulisanje socijalnog preduzetništva u Republici Srbiji i radna integracija osuđenih lica

Socijalno preduzetništvo se razlikuje od klasičnog preduzetništva jer njegov primarni cilj nije ostvarivanje dobiti, već realizacija „društvene svrhe“ i pružanje pomoći određenim marginalizovanim društvenim grupama, kao što su: deca, stariji, osobe sa invaliditetom, prekršioc i zakona i dr. (Macura, 2014, str. 35). Stoga, imajući u vidu njegovu socijalnu komponentu, socijalno preduzetništvo može biti korišćeno i kao „inovativan način“ za rešavanje problema nezaposlenosti bivših osuđenih lica i uopšteno njihovu reintegraciju u društvo (N. Nikolić & N. Nikolić, 2016, str. 24), jer njihov marginalizovani položaj i nedostatak preciznih podataka dovode do toga da oni ostaju „bez adekvatne pažnje“ i potpuno nevidljivi za donosioc odluka prilikom kreiranja javnih politika (Brljak et al., 2020, str. 21).

Socijalno preduzeće, u poređenju sa neprofitnim i profitnim organizacijama, odlikuju dve karakteristike: prvo, za razliku od neprofitnih organizacija njih izdvaja „snažna privredna delatnost i spremnost da se upuste u preuzimanje rizika“, drugo, u poređenju sa tržišno orijentisanim privrednim subjektima kojima je na prvom mestu maksimizacija profita, socijalna preduzeća odlikuje „snažna orijentacija prema širim socijalnim ciljevima i interesima šire zajednice“ (Cvejić et al., 2008, str. 18).

U literaturi se navode sledeći uslovi koji treba da budu ispunjeni kako bi se određena delatnost mogla okarakterisati kao socijalno preduzetništvo: 1) „postojanje socijalne misije“, a negde se posebno ističe i „ekološka misija koja je posebno istaknuta u upravljačkom aktu“ (Novaković et al., 2020, str. 7), 2) „postojanje tržišnog načina delovanja“, 3) „postojanje određenog oblika nadzora“, 4) „regulisanje raspodele dobiti i imovine“, 5) „uspostavljanje samoodrživosti

organizacije ili preduzeća“, 6) „zaštita interesa samih aktera socijalnog preduzeća i zajednice“, 7) „širok spektar stejkholdera i povezanost sa lokalnom zajednicom“, 8) „demokratsko načelo upravljanja“, 9) „socijalna odgovornost prema zaposlenima“ (Halilbašić et al., 2015, str. 13–14).

U Republici Srbiji je donet Zakon o socijalnom preduzetništvu, koji u članu 3. stav 1. tačka 2. definiše socijalno preduzetništvo kao „obavljanje delatnosti od opšteg interesa, radi stvaranja novih i inovativnih mogućnosti za rešavanje društvenih problema, problema pojedinaca ili društveno osetljivih grupa i sprečavanja nastajanja i otklanjanja posledica socijalne isključenosti, jačanja društvene kohezije i rešavanja drugih problema u lokalnim zajednicama i društvu u celini“. Ovakva definicija obuhvata prethodno navedene uslove koje je potrebno ispuniti da bi se određena delatnost tretirala kao socijalno preduzetništvo, i zakonodavac posebno naglašava značaj koje ono ima za rešavanje društvenih problema kako samog pojedinca tako i društveno osetljivih grupa uopšteno. Socijalno preduzetništvo ima značaj i kao mehanizam prevencije, ali i kao način za otklanjanje posledica socijalne isključenosti u lokalnoj sredini i na nivou celog društva.

Zakon o socijalnom preduzetništvu predviđa sledeća načela u članu 4. na kojima se zasniva socijalno preduzetništvo: 1) *načelo transparentnosti* prema kome subjekti socijalnog preduzetništva treba da svoje poslovanje tj. obavljanje društvene misije približe javnosti, a sa druge strane, nadležni organi državne uprave, pokrajinske i lokalne samouprave takođe treba da budu transparentni u procesu pružanja podrške socijalnim preduzećima kroz davanje određenih podsticaja; 2) *načelo odgovornosti* koje podrazumeva odgovornost u ostvarivanju društvene delatnosti, kao i prilikom raspolaganja dobiti i imovinom; 3) *načelo održivog rasta i razvoja* odnosi se na neophodnost da se u vidu imaju klimatske promene, očuvanje prirodnih resursa, povećanje energetske efikasnosti i sl, i njihov uticaj na osetljive kategorije stanovništva, rodnu ravnopravnost, kao i borbu protiv siromaštva; 4) *načelo partnerstva i sinergijskog delovanja javnog, privatnog i civilnog sektora*.

Takođe, zakonodavac propisuje da se socijalno preduzetništvo naročito ostvaruje kroz: 1) proizvodnju dobara i pružanje usluga (socijalnih, obrazovnih, zdravstvenih i dr); 2) radnu integraciju; 3) poslovanje koje doprinosi održivom razvoju devastiranih područja i lokalnih zajednica; 4) poslovanje kojim se rešavaju problemi u drugim oblastima od opšteg interesa, pri čemu ono može biti ostvareno svakako i kroz druge aktivnosti zavisno od konkretnog slučaja. Status socijalnog preduzetništva mogu steći preduzetnik, privredni subjekt i subjekt civilnog sektora uz ispunjenje uslova predviđenih članom 8. Zakona o socijalnom preduzetništvu.

U navedenom zakonu se posebno naglašava da je socijalno preduzetništvo usmereno ka društveno osetljivim grupama, koje su u članu 6. definisane „kao lica koja se nalaze u sistemu socijalne zaštite, teže zapošljiva nezaposlena lica u skladu

sa propisima iz oblasti zapošljavanja i ostala teže zapošljiva lica iz posebno osetljivih kategorija, kao i pripadnici drugih osetljivih društvenih grupa određenih zakonom“. Zakonodavac ovakvom formulacijom društveno osetljive grupe posmatra dosta široko, i ne navodi konkretne grupe lica koja su u povećanom riziku od diskriminacije. Svakako da ovu odredbu treba tumačiti i u kontekstu osuđenih lica i problema njihove integracije na tržište rada. Na primer, Zakon o društvenom preduzetništvu Republike Srpske²⁰ u članu 5. stav 4. tačka 1) podtačka 1. kao teže zapošljivu kategoriju lica eksplicitno prepoznaje između ostalih i lica u stanju socijalne potrebe zbog *izdržavanja kazne i otpusta iz ustanova*.

Donošenje Zakona o socijalnom preduzetništvu stvorilo je institucionalni okvir za ostvarivanje ovakvog oblika delatnosti, kao i njegovu primenu na različite društvene probleme i prema različitim kategorijama lica koja su u posebnom riziku od diskriminacije i socijalne isključenosti. Kada je reč o radnoj integraciji osuđenih lica kroz bavljenje socijalnim preduzetništvom u Republici Srbiji, još uvek je rano da govorimo o iskorišćenosti ovakve mogućnosti i efektima novog zakona. Vrlo je teško pronaći slučajeve socijalnih preduzeća u našoj zemlji čiji je fokus posebno na bivšim osuđenim licima i njihovoj radnoj integraciji. Na primer, nevladina organizacija „Restart“ koja je posvećena radu sa bivšim zavisnicima i bivšim osuđenim licima, na svom sajtu navodi i ostvarivanje delatnosti socijalnog preduzetništva kroz pružanje usluga selidba, prevoza, čišćenja prostora i dubinskog pranja nameštaja od strane ovih lica²¹. Slične aktivnosti su navedene u kontekstu rada nevladine organizacije „Neostart“²² i kroz pružanje podrške u okviru programa „Help“²³. Usporedna iskustva npr. iz udruženja Delfi-Job iz Luksemburga ukazuju na primenu socijalnog preduzetništva kako tokom izdržavanja izrečene kazne zatvora, tako i nakon što lice bude pušteno na slobodu. Nakon odslužene kazne, ova lica mogu da se zaposle u procesu dizajna i proizvodnje nameštaja, s njima se zaključuje ugovor o radu i primaju minimalnu zaradu. Zavisno od njihovog odnosa prema poslu, radne discipline, i rada vikendom, njima se zarada može i povećavati (Nikolić & Nikolić, 2016, str. 24–25). Brojni su i primeri u Ujedinjenom Kraljevstvu gde se nude dve vrste podrške bivšim osuđenim licima. S jedne strane, nakon izlaska iz zatvora ova lica dobijaju priliku da se zaposle u već osnovanim socijalnim preduzećima koja zapošljavaju samo ovu grupu lica, a s druge strane, njima se nudi podrška da na osnovu stečenih kvalifikacija i veština tokom izdržavanja kazne zatvora, oni sami mogu da osnuju svoja socijalna preduzeća ili mikro-preduzeća generalno i obavljaju određenu delatnost (Jervis, 2013).

²⁰ Zakon o društvenom preduzetništvu Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 111/2021)

²¹ Restart socijalno preduzetništvo. <http://restart.org.rs/o-nama/>

²² Neostart. <https://neostart.org/>

²³ RTS (2023, 19. avgust) *Kuda posle zatvora – uz pomoć države i društva druga šansa za normalan život*. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5257427/osudjenici-socijalizacija-zaposlenje.html>

Zaključak

Socijalno preduzetništvo kao inovativan oblik poslovanja objedinjuje dve komponente: tržišnu, jer se njime ostvaruje određeni profit na tržištu roba i usluga, a sa druge strane, socijalnu, jer je usmereno na rešavanje predvidivih teškoća vezanih za društveno osetljive grupe, kao i reinvestiranje ostvarenog kapitala u te svrhe. Donošenjem Zakona o socijalnom preduzetništvu u Republici Srbiji po prvu put je regulisan ovakav oblik delatnosti, iako su faktički ove vrste preduzeća postojale i pre donošenja ovog propisa (npr. određene organizacije civilnog društva u okviru svog delovanja su pre donošenja ovog propisa obavljale delatnosti koje se mogu okarakterisati kao socijalno preduzetništvo). Zakon ne nabraja eksplicitno koje su društvene grupe posebno osetljive, već ih generalno opisuje, stoga, fleksibilnost zakonske odredbe i njeno ekstenzivno tumačenje omogućava da se tu svrstaju različite kategorije lica, gde bi spadala i osuđena lica.

Pitanja posvećena radnoj integraciji i položaju osuđenih lica na tržištu rada u Republici Srbiji su još uvek nedovoljno obrađena, nema jasnih podataka, niti je ova grupa lica posebno prepoznata određenim strateškim dokumentom gde bi primarni fokus bio prema njima. Domaći propisi u oblasti izvršenja krivičnih sankcija, kao i propisi u oblasti socijalne zaštite regulišu postpenalnu pomoć uopšteno, čiji jedan segment jeste pružanja podrške i pomoći prilikom pronalazjenja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja.

Socijalno preduzetništvo predstavlja novu šansu kako za osuđena lica u smislu njihove integracije na tržište rada nakon izvršenja izrečene kazne, tako i za društvo u celini, a sa ciljem da se stopa povratništva smanji, a opšte i individualno blagostanje poveća.

U predstojećem periodu je potrebno da se odgovarajućim sredstvima podstiče osnivanje socijalnih preduzeća koja će ako ne ekskluzivno, onda barem inkluzivno zapošljavati i bivša osuđena lica, ili im pružati odgovarajuću mentorsku podršku da osnivaju svoja preduzeća istog statusa. Ovaj drugi model podsticaja bi doprinio i stvaranju jedne mentorske podrške između samih osuđenih lica koja bi iz ličnog iskustva mogla najbolje da razumeju lica koja se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji i takođe budu jedni drugima uzori u smislu uspešne radne integracije i bavljenja preduzetništvom. U cilju daljeg jačanja uloge socijalnog preduzetništva može se razmotriti i intencija da odredbe o njihovom značaju kao obliku postpenalne pomoći budu dodate u odredbe Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, kao i u odredbe Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera. Na taj način bi se normativno uticalo na podsticanje bavljenjem socijalnim preduzetništvom, a i donosioci odluka bi imali još jače pravno utemeljenje da kreiranjem javnih politika i primenom različitih mera doprinose popularizaciji socijalnog preduzetništva u konkretne svrhe.

Literatura

- Atanacković, D. (1988). *Penologija*. Naučna knjiga.
- Brljak, Z., Penezić, N., & Bobić, A. (2020). Resocijalizacija i preduzetnička inicijativa radno angažovanih osuđenika penalnih ustanova u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini. *Poslovna ekonomija*, 14(1), 20–33. <https://doi.org/10.5937/poseko17-27151>
- Cvejić, S., Babović, M., & Vuković, O. (2008). *Mapiranje socijalnih preduzeća u Srbiji*. Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) Srbija. <https://secons.net/wp-content/uploads/2022/01/13-Mapping-of-Social-Enterprises-in-Serbia.pdf>
- Gorvet, Z. (2022, 14. novembar). Demografija: Koliko ljudi može da podnese Zemlja. *BBC News na srpskom*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-63120994>
- Halilbašić, M., Osmanković, J., & Talić, A. (2015). *Modeli socijalnog preduzetništva u BiH*. YEP Working Papers. YEP i Ekonomski institut Sarajevo. <http://szztk.ba/wp-content/uploads/2016/11/Modeli-socijalnog-poduzetnistva-u-BiH.pdf>
- Jervis, J. (2013, January 22) *How social enterprise can help reduce re-offending*. <https://www.theguardian.com/social-enterprise-network/2013/jan/22/social-enterprise-reduce-reoffending>
- Konstantinović-Vilić, S., & Kostić, M. (2006). *Penologija*. SVEN.
- RTS (2023, 19. avgust) *Kuda posle zatvora – uz pomoć države i društva druga šansa za normalan život*. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5257427/osudjenici-socijalizacija-zaposlenje.html>
- Macura, R. (2014). Socijalno preduzetništvo u funkciji rješavanja problema nezaposlenosti. U M. Mirosavljević (Ur.), *Socijalno preduzetništvo – model za (samo)zapošljavanje u budućnosti* (str. 27–40). Udruženje građana „Svjetonik“, Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj – ACED. https://sec.blc.edu.ba/wp-content/uploads/2015/01/Socijalno_preduzetnistvo_zbornik.pdf#page=73
- Milutinović, M. (1981). *Penologija*. Savremena administracija.
- Milutinović, M. (1984). *Kriminalna politika*. Savremena administracija. NACRO. <https://www.nacro.org.uk/about-us/>
- NACRO. <https://www.nacro.org.uk/nacro-services/our-work-in-criminal-justice/>
- Neostart. <https://neostart.org/>
- Nikolić, N., & Nikolić, N. (2016). *Vreme je za drugu šansu - Mogućnosti za zapošljavanje bivših osuđenika – analiza i preporuke*. Beogradski centar za ljudska prava. http://bgcentar.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2018/06/Druga-sansa_tekst-analiza.pdf
- Novaković, N., Macura, R., & Novaković, N. (2020). Zašto pokrenuti socijalno preduzeće? *Tranzicija*, 23(45), 51–64.
- Prison life*. (2022). <https://www.roblox.com/games/155615604/Prison-Life>
- Restart socijalno preduzetništvo*. <http://restart.org.rs/o-nama/>
- United Nations, *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*, 30 August 1955, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36e8.html>
- Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/2007, 23/2007 – popr. in 41/2007 – popr.)
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (Uradni list RS, št. 110/2006 – uradno prečišćeno besedilo, 76/2008, 40/2009, 9/2011 –ZP-1G, 96/2012 –ZPIZ-2, 109/2012, 54/2015, 11/2018, 200/2020 – ZOOMTVI in 141/2022)
- Zakon o izvrševanju kazne zatvora (NN 014/2021)
- Zakon o socijalnoj skrbi (NN 018/2022, 046/2022, 119/2022, 071/2023)

- Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera (Službeni glasnik BiH, br. 22/2016 - prečišćen tekst)
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 63/2018 i 55/2023)
- Zakon o društvenom preduzetništvu Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 111/2021)
- Zakon o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti (Službeni list Crne Gore, br. 036/2015)
- Закон на извршување на санкциите (Службен весник на Република Северна Македонија, бр. 99/2019)
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni glasnik RS, br. 55/2014 i 35/2019)
- Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera (Službeni glasnik RS, br. 55/2014 i 87/2018)
- Zakon o socijalnom preduzetništvu (Službeni glasnik RS, br. 14/2022)

The Importance of Social Entrepreneurship for the Labour Integration of Convicted Persons*

Aleksandar Mihajlović

Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia

Social entrepreneurship as an innovative form of business that combines market principles of functioning, as well as a special social role to overcome certain life difficulties faced by members of various vulnerable social groups, for the first time, received its normative framework in the Republic of Serbia with the adoption of the Law on Social Entrepreneurship. The subject of this paper is social entrepreneurship in the context of labour integration of convicted persons, and this research aims to indicate to what extent this new legal framework can be applied as a kind of post-penal assistance in the Republic of Serbia. The Law on the Execution of Criminal Sanctions and the Law on the Execution of Extra-Communal Sanctions and Measures provide that post-penal assistance after a convicted person's release from prison includes support related to integration into the labour market but without further details on how this would be achieved. Therefore, social entrepreneurship after the adoption of the concrete law in 2022 in the Republic of Serbia should be used as an instrument for the labor integration of convicted persons. Additional observation of this perspective of social entrepreneurship with a suitable public policy document would contribute to better planning and creation of measures aimed at achieving the desired results (reduction of recidivism rate), as well as monitoring the effectiveness and efficiency of the application of adopted legal solutions from the new regulation.

KEYWORDS: convicted person / labour / social entrepreneurship / post-penal assistance

PRIMLJENO: 26.10.2023. godine
REVIDIRANO: 20.11.2023. godine
PRIHVACENO: 1.12.2023. godine

* Predloženo citiranje: Mihajlović, A. (2023). Značaj socijalnog preduzetništva za radnu integraciju osuđenih lica. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 42(2–3), 153–168. <https://doi.org/10.47152/ziksi2023039>

©2023 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).